

บทที่ 6

สรุปผลการศึกษา

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อตรวจสอบศักยภาพของเครือข่ายทางสังคม ในหมู่บ้านเกษตรกรรมที่ทำงานในระบบรับเหมาช่วง และวิเคราะห์สถานการณ์ภาพของผู้หญิงในครอบครัวในมิติของการเป็นผู้ผลิต ทั้งในส่วนที่เป็นการผลิตในไร่และในส่วนที่เป็นการผลิตสินค้าของระบบทุนนิยม ในบริบทของพื้นที่ศึกษาได้มีพัฒนาการทางเศรษฐกิจที่ผนวกการผลิตภาคเกษตรเข้ากับการทำงานรับจ้างมาเป็นเวลายาวนาน แต่การทำงานรับจ้างยังไม่มีความมั่นคงเพียงพอที่จะละวางมือจากการผลิตในภาคเกษตรได้อย่างเต็มตัว ทำให้ครัวเรือนในชุมชนเกิดการปรับตัวทางด้านแรงงานและการใช้ทรัพยากรการผลิตเพื่อการดำรงชีพ ไปในแนวทางที่หลากหลายและซับซ้อนมากขึ้น การปรับตัวเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อ การจัดการแรงงานของผู้หญิงเพื่อรองรับการจ้างงานแบบใหม่ ที่ต้องการพื้นฐานความสัมพันธ์ดั้งเดิมของคนงานมาเป็นแกนกลางในการจัดกลุ่มหรือองค์กรของแรงงาน และใช้ฐานการผลิตสินค้าป้อนตลาดอุตสาหกรรมในหมู่บ้านของตนเอง การแบ่งงานกันทำระหว่างเพศหญิงและเพศชายถูกปรับเปลี่ยนสอดคล้องกับเงื่อนไขของเวลาทำงาน เพศหญิงกลายมาเป็นแรงงานเสริมในไร่ และทำงานรับจ้างนอกภาคเกษตรแบบเต็มเวลายกเว้นอย่างกว้างขวาง ส่วนเพศชายก็รับหน้าที่เป็นแรงงานหลักและตัดสินใจในการผลิตภาคเกษตรอย่างเต็มตัว และยังเป็นแรงงานรับจ้างนอกหมู่บ้านแบบเต็มเวลาในช่วงที่ไม่ได้ทำการผลิตในไร่ จากเงื่อนไขของเวลาทำงานที่เปลี่ยนแปลงไป และขอบเขตของพื้นที่ทำงานรับจ้างของเพศหญิงที่ตั้งมั่นอยู่ในหมู่บ้าน ส่งผลให้ผู้หญิงผูกติดตัวเองเอาไว้ในท้องถิ่นมากขึ้น ความเข้มข้นของการสร้างเครือข่ายทางสังคมในหมู่บ้านจึงมากขึ้นตามมา

ตามกรอบคิดในการศึกษาประเด็นการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมของผู้หญิงในระบบรับเหมาช่วง เป็นความพยายามที่จะมองเพศหญิงในฐานะผู้กระทำ (actors) ที่มีความสามารถเข้าถึงและจัดการทรัพยากรโดยผ่านวัฒนธรรมของการสร้างเครือข่าย อันเป็นลักษณะเฉพาะของเพศหญิง การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จะเน้นที่ยุทธวิธีของผู้หญิงที่ใช้ในการสร้างเครือข่าย ซึ่งสัมพันธ์กับโครงสร้างอำนาจในครอบครัว โครงสร้างอำนาจดังกล่าวนี้มีอิทธิพลต่อการเลือกใช้ยุทธวิธีของผู้หญิงที่จะส่งผลในเชิงความร่วมมือ หรือส่งผลในเชิงความขัดแย้งในหมู่บ้านด้วยกันเอง ข้อค้นพบจากการศึกษาพบว่า

(1) เครือข่ายทางสังคมของผู้หญิงในระบบรับเหมาช่วง มีลักษณะเป็นเครือข่ายที่มีระบบความสัมพันธ์สองระบบซ้อนทับกันอยู่ ระบบแรกเป็นเครือข่ายที่เกิดจากความสัมพันธ์ทางการผลิตของสังคมชาวนา ซึ่งต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างครัวเรือนและชุมชน มาเป็นกลไก

พื้นฐานในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกัน และระบบที่สองเป็นเครือข่ายที่เกิดจากความสัมพันธ์ทางการจ้างงานในการผลิตสินค้าอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นลักษณะการจ้างงานระดับปัจเจกบุคคล ยุทธวิธีในการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงในบริบทของพื้นที่ศึกษา จะเน้นที่การให้ความร่วมมือ และการสร้างพันธมิตรผูกพันทางสังคม ระหว่างเพื่อนบ้าน และครัวเรือนที่เป็นเครือญาติ ซึ่งเป็นพันธมิตรผูกพันที่อยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ และความสัมพันธ์ต่างตอบแทน

(2) ยุทธวิธีการสร้างเครือข่ายสามารถใช้ได้ผลในเชิงบวกต่ออำนาจของผู้หญิง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า การที่ผู้หญิงมีเครือข่ายเท่ากับมีอำนาจเพิ่มขึ้น ซึ่งเป็นกลยุทธ์ที่เพิ่มความเข้มแข็งไม่ใช่แค่ที่ดิน แรงงาน ทน แต่เป็นพันธมิตรที่สร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และทำให้พวกเธอมีความสามารถในการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างเพศหญิงและเพศชาย ในการจัดหาทรัพยากรจากนอกครัวเรือนมาทำการผลิต หรือประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ให้ราบรื่นได้ โดยเฉพาะในระบบการผลิตภาคการเกษตร ที่ต้องอาศัยการจัดสรรทรัพยากรด้าน แรงงาน ที่ดิน และปัจจัยการผลิตอื่น ๆ เพื่อการบริโภค อย่างไรก็ตาม ในส่วนของการผลิตสินค้าอุตสาหกรรม ยุทธวิธีดังกล่าวอาจสร้างโอกาสในการจ้างงานของผู้หญิงได้ แต่ในอีกด้านหนึ่งกลับเป็นตัวจุดรั้งอำนาจการต่อรองของผู้รับจ้าง ไม่ให้คำนึงถึงสิทธิที่พวกเธอควรจะได้ในฐานะที่เป็นแรงงานสำคัญ ดังจะเห็นได้จากความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างเจ้าของงานกับผู้รับจ้าง ผู้รับเหมารายใหญ่กับผู้รับเหมารายย่อย และหัวหน้ากับลูกน้อง ที่มีลักษณะอ้อมอ้อมถ้อยที่ถ้อยอาศัยกันมากกว่าจะมีความสัมพันธ์ในทางขัดแย้ง

(3) การวิเคราะห์สถานการณ์ภาพของผู้หญิงในระบบรับเหมาช่วง อยู่ภายใต้ความหมายในเชิงเปรียบเทียบของคำว่า “สถานการณ์” ผู้ศึกษาใช้วิธีการวิเคราะห์ตามเกณฑ์ที่กำหนดขึ้นจากแนวคิดของนักมานุษยวิทยาเฟมินิสต์ โดยเน้นไปที่สิทธิอำนาจของผู้หญิงในการจัดการทรัพยากรของครอบครัว ซึ่งสิทธิอำนาจของพวกเธอจะมีนัยบ่งบอกถึงสถานการณ์ในเชิงเปรียบเทียบกับเพศชาย เช่นสามี หรือกรณีหญิงโสดเพศชายในที่นี้คือพ่อ

ผลการศึกษาเรื่องสถานการณ์ภาพของผู้หญิง ตามกรอบคิดที่กำหนดเกณฑ์การวิเคราะห์โดย “คนนอก” จะพิจารณาที่ สิทธิและอำนาจหน้าที่ในการจัดการทรัพยากรของครอบครัว ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับรูปแบบความสัมพันธ์ภายในครอบครัว อันได้แก่

3.1 ลักษณะความสัมพันธ์แบบร่วมหัวจมท้าย ในที่นี้พบได้ในกรณีที่ครัวเรือนยังทำการผลิตข้าวและภรรยาทำงานเป็นผู้รับจ้าง แม้ว่าการทำงานในฐานะผู้รับจ้างจะดึงเวลาของพวกเธอออกไปจนทำให้กลายเป็นแรงงานเสริมในการผลิตข้าว และอำนาจในการตัดสินใจทำการผลิตตกอยู่กับผู้เป็นสามีอย่างเต็มตัว แต่ผลผลิตที่ได้จะถูกนำมาใช้ในการบริโภคภายใน

ครัวเรือน บางส่วนถูกขายเป็นเงินสดเพื่อเป็นเงินออมของส่วนรวม เป็นเงินลงทุนทำการผลิตข้าวใน รอบปีถัดไป เป็นค่าเช่าเรียนของลูก เงินออมส่วนนี้จะอยู่รวมกับรายได้จากการทำงานรับจ้างของ สมาชิก ซึ่งจะตกอยู่ภายใต้สิทธิและอำนาจหน้าที่ของฝ่ายหญิงในการบริหารจัดการ ส่วนรายได้ของผู้ หญิงจะเกี่ยวข้องอยู่กับค่าใช้จ่ายรายวันภายในบ้าน อันมีลักษณะเป็นกองหนุน (supportive) ทั้งนี้ เนื่องมาจากความสัมพันธ์แบบร่วมหัวจมท้ายของสามีและภรรยาในการผลิตข้าวของครัวเรือน จำกัดอยู่ในวงแคบ ผู้หญิงจึงต้องขยายความสัมพันธ์ออกไปในส่วนที่เป็นงานรับจ้างเพื่อเพิ่ม รายได้มาเสริมผลผลิตที่เป็นของส่วนรวม อย่างไรก็ตามผู้หญิงยังต้องสร้างพันธะผูกพันทางสังคม ที่นอกเหนือจากการจ้างงานในหมู่พวกเธอด้วยตนเอง จากความสัมพันธ์ทางเครือญาติ เพื่อนบ้าน และเพื่อนร่วมงาน เพื่อจัดหาทรัพยากรมาเสริมให้ครอบครัวทำการผลิตข้าว และเงินตราเพื่อการ ใช้จ่ายอื่น ๆ ที่เป็นเงินก้อนใหญ่ กระนั้นก็ดีน้ำหนักของอำนาจและบทบาทของผู้หญิงส่วนใหญ่ จะอยู่ภายในขอบเขตของเรื่องภายในบ้านมากกว่าจะอยู่ในขอบเขตสาธารณะ ยกเว้นผู้ประกอบการ ที่มีการจัดการกิจการของตนเองที่มีบทบาทในเชิงสาธารณะมากกว่า

3.2 ลักษณะความสัมพันธ์ที่เน้นการแลกเปลี่ยนมากกว่าการรวมกำลังทำ การผลิต ในที่นี้พบได้ในกรณีที่ทั้งสามีและภรรยามีฐานะเป็นผู้ประกอบการทั้งคู่ เงินทุนหมุนเวียน จะเป็นทรัพยากรที่สำคัญต่อการผลิตของทั้งสองฝ่าย และมีการหยิบยืมกันไปมาระหว่างกิจการ ของสามีและภรรยาอยู่เสมอ นอกจากนี้ กรณีที่ทั้งสองฝ่ายขาดแคลนเงินทุนหมุนเวียน หรือ ครอบครัวมีความจำเป็นต้องใช้เงินก้อนซึ่งเป็นค่าใช้จ่ายของส่วนรวม ฝ่ายหญิงยังมีบทบาทเป็นผู้ จัดหาโดยการเบิกเงินล่วงหน้าจากเจ้าของงาน และเล่นแชร์ควบคู่กันไป อย่างไรก็ตามใน ครอบครัวของผู้ประกอบการไม่ได้มีเพียงรูปแบบความสัมพันธ์ที่เน้นการแลกเปลี่ยนเพียงอย่าง เดียว ยังมีในส่วนที่เป็นเรื่องส่วนรวมอยู่ด้วย แต่ที่มาของทรัพยากรของส่วนรวมยังคงมาจากงานที่ ทำในส่วนของการทุนนิยมอยู่นั่นเอง

ความสัมพันธ์แบบร่วมหัวจมท้าย (sharing) มองผิวเผินแล้วอาจเข้าใจว่าอยู่ในส่วนที่ไม่ ใช่อุตสาหกรรม เนื่องจากที่มาของทรัพยากรครัวเรือนส่วนใหญ่คือผลผลิตที่ได้จากการผลิตแบบยังชีพ แต่จากการขยายขอบเขตความสัมพันธ์เชิงการผลิตของเพศหญิง ออกไปในส่วนของการจ้างงาน ทำให้ที่มาของทรัพยากรอันเป็นส่วนรวมส่วนหนึ่งคาบเกี่ยวอยู่กับระบบทุนนิยม แต่ทรัพยากร ในส่วนนี้ไม่ได้ถูกนำมาใช้ในการสร้างพันธะผูกพันทางสังคม หรือนำมาลงทุนเพื่อสร้างส่วนเกินให้ ออกเงยขึ้นมา ดังนั้นความเป็นทุนนิยมของความสัมพันธ์ลักษณะนี้จึงถูกจำกัดให้อยู่ในวงของการ บริโภคภายในครอบครัว ซึ่งตรงข้ามกับความสัมพันธ์แบบเน้นการแลกเปลี่ยนมากกว่าการรวม

กำลังทำการผลิต (exchange rather than pooling) ที่ขยายขอบเขตของทรัพยากรครอบครัวออกไป ในการสร้างพันธะทางสังคม และสร้างส่วนเกินขึ้นมาภายใต้ระบบของทุนนิยม

จากกรอบการวิเคราะห์ข้างต้น สถานภาพและบทบาทของผู้หญิงที่ทำงานในระบบรับเหมาช่วงจึงปรากฏอยู่ทั้งสองส่วนการผลิต (ในไร่ นา และในการผลิตสินค้าอุตสาหกรรม) และปรากฏอยู่ทั้งสองขอบเขต (ในบ้านและในขอบเขตสาธารณะ) โดยรูปแบบในการจัดการทรัพยากรของครอบครัวจะขึ้นอยู่กับเงื่อนไขที่แตกต่างกัน การพิจารณาสถานภาพของผู้หญิงที่มองในแง่ของสิทธิและอำนาจหน้าที่ในการจัดการทรัพยากรของครอบครัว อาจชี้ให้เห็นแนวโน้มของสถานภาพของผู้หญิงในครอบครัวได้ว่า พวกเธอยังคงมีสถานภาพทัดเทียมกับสามี เพียงแต่มีการปรับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่ระหว่างสองเพศให้เหมาะสมกับ วิธีการผลิตที่ขยายกว้างออกไปในส่วนที่เป็นการผลิตของระบบทุนนิยม

อนึ่ง ด้วยความพยายามของผู้ศึกษาที่จะอธิบายสถานภาพของผู้หญิงโดย “คนใน” ซึ่งเป็นตัวของผู้หญิงที่ถูกศึกษาเอง ผู้ศึกษาจึงนำการนิยามสถานภาพตนเองของผู้หญิงมาวิเคราะห์เพื่อสะท้อนถึงพัฒนาการ ในระดับจิตสำนึก ผลของการศึกษาในประเด็นนี้พบว่า สถานภาพที่ซ้อนทับอยู่ท่ามกลางระบบการผลิตสองระบบ ได้ส่งผลให้ผู้หญิงนิยามตนเองภายใต้เงื่อนไขของเวลาและสถานที่ทำงาน นอกจากนี้ในกรณีของลูกสาว มิติที่เป็นกลไกเชิงอำนาจระหว่างเพศและระบบ อาจไต่ยังเป็นอีกเงื่อนไขหนึ่งที่มีผลต่อการนิยามตนเองด้วย ในที่นี้สามารถแบ่งผู้หญิงที่ทำงานในระบบรับเหมาช่วงตามการให้คำนิยามตนเองได้เป็นสามกลุ่ม คือ

กลุ่มที่เรียกตนเองว่าเป็นแม่บ้าน ซึ่งแม้จะมีรายได้จากการทำงาน แต่ยังมียึดถือสถานภาพเดิมของพวกเธอเอาไว้ เนื่องจากรายได้จากการทำงานรับจ้างได้ช่วยขยายขอบเขตของความสัมพันธ์ภายในครัวเรือนแบบที่เป็นลักษณะร่วมหัวจมท้าย (sharing) ออกไปในส่วนที่เป็นการผลิตของระบบทุนนิยม แม้ว่าการเข้าสู่ระบบการเป็นแรงงานรับจ้างจะทำให้พวกเธอมีสถานภาพกลายเป็นเพียงแรงงานเสริมในไร่ นา แต่รายได้ของพวกเธอยังคงมีความสำคัญต่อการบริโภคของครอบครัว รวมทั้งสิทธิและอำนาจในการจัดการทรัพยากรของครอบครัวยังคงอยู่ในมือของพวกเธอ จึงไม่อาจกล่าวได้ว่า สถานภาพในครอบครัวของพวกเธอต่ำลงเมื่อเปรียบเทียบกับสามีที่กลายมาเป็นผู้ตัดสินใจในการทำนาอย่างเป็นทางการ นอกจากนี้พวกเธอยังให้ความสำคัญกับบทบาทของเพศหญิงในการดูแลบ้านเรือน และสมาชิกในครอบครัวเป็นอันดับแรก การทำงานในละแวกบ้านของเธอเอง และเวลาการทำงานที่ยืดหยุ่นนั้นยังเอื้อให้พวกเธอทำหน้าที่ของแม่บ้านได้อย่างไม่ขาดตกบกพร่อง

กลุ่มที่เรียกตนเองว่าเป็นทั้งแม่บ้านและคนทำงาน เป็นกลุ่มที่มีบทบาทและสถานภาพสูงทั้งในครอบครัว(เปรียบเทียบกับสามี) และในหมู่หญิงรับจ้างด้วยตนเอง เนื่องจากมีฐานะเป็นผู้ประกอบการ ซึ่งมีอำนาจในการตัดสินใจทั้งในการผลิตภาคเกษตรและการผลิตที่เป็นกิจการของเธอเอง อำนาจที่ได้มานี้ส่วนหนึ่งมาจากข้อจำกัดของสามีที่ไม่มีเวลาให้กับงานในไร่นาได้ เนื่องจากเป็นแรงงานนอกภาคเกษตรอย่างเต็มเวลา ในขณะที่ผู้ประกอบการบางคนนั้นแม้จะต้องทำงานนอกบ้าน หรือบริหารกิจการของตนเองไปด้วย เธอก็ยังพอจะจัดสรรเวลามาทำการผลิตในไร่นาได้ แต่ทั้งนี้เธอต้องทำงานหนักเป็นสองเท่า

กลุ่มที่นิยามตนเองว่าเป็นคนทำงาน ส่วนใหญ่เป็นหญิงโสดที่พึงพอใจกับที่ทางของตนเองในฐานะผู้รับจ้าง มากกว่าการเป็นแรงงานเสริมทำการผลิตในไร่นาของครอบครัว แต่เส้นทางของการเป็นผู้รับจ้างก็ยังคงถูกจำกัดไม่ให้เติบโตมากไปกว่าการเป็นผู้ประกอบการได้ง่าย ๆ

จากการให้คำนิยามตนเองของผู้หญิงที่แตกต่างกัน สะท้อนให้เห็นการปรากฏตัวออกมาจากขอบเขตของ “เรื่องในบ้าน” สู่สังคมที่กว้างขึ้นในระบบทุนนิยมปัจจุบัน อันเป็นการต่อสู้ดิ้นรนของเพศหญิงภายใต้การเปลี่ยนผ่านของระบบเศรษฐกิจ

(4) การตอบคำถามที่ว่าสถานภาพของผู้หญิงดีขึ้นหรือไม่ เมื่อพวกเธอได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของแรงงานทำการผลิตในระบบทุนนิยม และมีรายได้มาจุนเจือครอบครัว จึงต้องแบ่งการพิจารณาออกเป็นสองส่วน คือสถานภาพของผู้หญิงในครอบครัว และสถานภาพของผู้หญิงในระบบการจ้างงานแบบรับเหมาช่วง

4.1 ในขอบเขตของครอบครัว ผู้หญิงที่มีฐานะเป็นผู้ประกอบการจะมีสถานภาพสูงกว่าหรือเท่ากับสามี ทั้งนี้เนื่องจากผู้ประกอบการมีอำนาจควบคุมและจัดการทรัพยากร ทั้งในส่วนที่เป็นของส่วนรวมและในส่วนที่เป็นกิจการของตนเอง บางครอบครัวถึงกับรับหน้าที่เป็นผู้ตัดสินใจและเป็นกำลังหลักในการผลิตข้าว ซึ่งตามประเพณีแล้วเป็นอำนาจหน้าที่ของเพศชาย ส่วนผู้หญิงที่มีฐานะเป็นผู้รับจ้างจะมีสถานภาพเทียบเท่ากับสามี และการเข้าสู่ระบบงานรับจ้างก็ไม่ได้ทำให้พวกเธอมีสถานภาพในครอบครัวสูงขึ้นหรือต่ำลงแต่อย่างใด อย่างไรก็ตาม ผู้หญิงทั้งสองกลุ่มมีลักษณะเฉพาะที่ตรงกันในแง่ที่มีความเป็นอิสระทางเศรษฐกิจ

4.2 ในขอบเขตของระบบรับเหมาช่วง ผู้หญิงทั้งสองกลุ่มจะมีสถานภาพต่ำเมื่อเปรียบเทียบกับกำลังแรงงาน (labour force) ในระบบทุนนิยมด้วยตนเอง สาเหตุของสถานภาพต่ำส่วนหนึ่งและเป็นส่วนสำคัญมากคือ โครงสร้างของระบบรับเหมาช่วงมีความตึงตัวสูง เนื่องจากเป็นกลุ่มผู้ผลิตสินค้าที่ใช้ทักษะฝีมือและเทคโนโลยีต่ำ ทำให้แรงงานไม่สามารถพัฒนาฝีมือหรือเลื่อนตำแหน่งให้สูงขึ้นได้เหมือนกับการจ้างงานในระบบ ความตึงตัวในการผลิตสินค้า (ในมิติเชิง

ปริมาณ เชิงคุณภาพที่ต้องอาศัยฝีมือและเทคโนโลยีให้สูงขึ้น และมิติของการเคลื่อนลำดับชั้นของกลุ่มผู้รับจ้าง) ของระบบรับเหมาช่วง ร่วมกับลักษณะที่เป็นการตัดช่วงการผลิต และความมั่นคงของกิจการขนาดย่อมมีความแปรปรวนแปรสูงดังที่กล่าวมาข้างต้นและในบทที่สาม ก่อให้เกิดคำถามต่อวิธีการส่งเสริมและคุ้มครองสถานภาพของผู้รับจ้างเหล่านี้ว่า การผลักดันกฎหมายคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการของแรงงานนอกระบบจะมีความเป็นไปได้ในเชิงปฏิบัติมากน้อยเพียงใด ? กฎหมายที่กำลังผลักดันในขณะนี้ จะครอบคลุมสิทธิของผู้รับจ้างที่ทำงานในช่วงท้ายสุดของการผลิตเหล่านี้หรือไม่ ?

นอกเหนือจากโครงสร้างของระบบการจ้างงาน ที่ไม่คุ้มครองสิทธิและสวัสดิการของแรงงานแล้ว ยังมีระบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างแรงงานต่างลำดับชั้น ที่ถูกนำมาใช้เป็นประโยชน์ต่อนายทุน ทำให้อำนาจในการต่อรองค่าจ้างของแรงงานไม่มีพลัง และแรงงานจะยอมรับสภาพที่ดีน้อยกว่าได้ง่าย ตัวอย่างเช่น การนิยามตนเองว่าเป็นแม่บ้านของผู้รับจ้าง เป็นต้น

การดำรงชีพของผู้หญิงในพื้นที่ศึกษาอยู่ท่ามกลางระบบการผลิตสองกระแส และอยู่ภายใต้อุดมการณ์ทางสังคมที่แตกต่างกันอย่างสุดขั้ว กล่าวคืออุดมการณ์ที่ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบุคคล มากกว่าการให้ความสำคัญกับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจโดยตรง การเน้นเรื่องหน้าที่มากกว่าการเน้นเรื่องสิทธิ และเน้นความเป็นท้องถิ่น (localism) มากกว่าความเป็นสากล ทำให้ผู้หญิงในหมู่บ้านและทำงานผลิตสินค้าให้แก่ระบบรับเหมาช่วงเหล่านี้ตกอยู่ในฐานะเสียเปรียบ และคนที่ได้ประโยชน์มากที่สุดคือนายทุนที่อยู่บนส่วนยอดของระบบการผลิต ผู้ที่มีความเข้าใจต่อโลกทัศน์ของสังคมสองแบบ และใช้ประโยชน์ได้จากโลกทั้งสองแบบ (ดูในอิน 2540 : 211)

(5) วิพากษ์แนวคิดเกี่ยวกับสถานภาพของผู้หญิงกับบทบาท “ในบ้าน”

การแบ่งขอบเขตของบ้าน (domestic sphere) ออกจากขอบเขตของสาธารณะ (public sphere) อย่างขาดออกจากกันโดยสิ้นเชิง และจัดให้เพศหญิงเข้าไปอยู่ในบ้าน ส่วนผู้ชายถูกจัดให้อยู่ในขอบเขตสาธารณะ การให้คุณค่าต่องานของผู้หญิงจึงผิดไปจากความเป็นจริง โดยเฉพาะการจัดทำสถิติที่มองเห็นแต่งานที่สัมพันธ์กับระบบตลาด ขณะเดียวกันก็เพิกเฉยต่องานที่เป็นการผลิตซ้ำของผู้หญิง และมองว่าผู้หญิงเป็นเพศที่ไม่มีผลผลิต ผู้หญิงจึงเป็นเพศที่ใคร ๆ ก็มองไม่เห็น เมื่อกล่าวถึงเรื่อง “งาน” สิ่งนี้คือแนวคิดที่นักวิชาการเฟมินิสต์ได้แย้งมาอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็น Moore (1988) Beneria (1995) Benholt-Thomsen (1981) Heyzer (1986) และ Meillassoux (1981)

สิ่งที่บ่งชี้ข้อสังเกตประการหนึ่งจากการศึกษาครั้งนี้คือ แนวคิดเกี่ยวกับเรื่อง “ในบ้าน” (domestic) ซึ่งผู้หญิงถูกนักวิชาการที่มีพื้นฐานประสบการณ์จากการศึกษาผู้หญิงชนชั้นกลางชาว

ตะวันตกจำกัดบทบาทให้อยู่ภายในนั้น มีนัยที่ขัดแย้งกับการเป็นผู้ผลิตที่สำคัญ ของผู้หญิงในพื้นที่ศึกษา เจนนี่เฟอร์ เกรย์ (2529) อภิปรายการใช้คำว่า “ในบ้าน” ว่าเป็นแนวคิดที่เนื่องมาจากสังคม(ชนชั้นกลางใน)เมือง และสังคมตะวันตก คำนี้เป็นคำที่ถูกใช้สำหรับผู้หญิงที่สังคมมองว่าไม่มีผลผลิต กล่าวคือเป็นเพียงคนตั้งครุฑและเลี้ยงดูอบรมเด็ก ชั่วโมงทำงานที่นับไม่ถ้วน และถูกใช้ไปในงานที่ถูกมองว่าไม่ใช่งานนี้ ไม่ใคร่จะได้รับการพิจารณาถึง แต่สำหรับผู้หญิงในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คำว่า “ในบ้าน” มีความหมายต่างออกไป เหตุผลประการแรกและเป็นเหตุผลที่มา ก่อนเพื่อนก็คือ หน่วยสังคมที่เธออาศัยอยู่นั้นต่างออกไป หมู่บ้าน(ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้-ผู้ศึกษา)นั้นต่างจากชนเมือง(และสังคมชนชั้นกลางในตะวันตก-ผู้ศึกษา) คือบ้านต่าง ๆ ไม่ใช่หน่วยการผลิตที่อยู่กันอย่างสงบเสงี่ยมแยกจากกัน แต่เป็นหน่วยที่ได้เชื่อมโยงบ้านที่อยู่ในละแวกเดียวกันไว้เป็นกลุ่ม ผู้ศึกษาขอเสริมอีกว่า “บ้าน” ไม่ได้เป็นแค่หน่วยการบริโภคเท่านั้น แต่ยังเป็นหน่วยการผลิตในเวลาเดียวกันด้วย นอกจากนี้คำว่า “แม่บ้าน” ของผู้หญิงในภูมิภาคนี้มีความหมายที่ครอบคลุมกว้างกว่าการเป็นเพียงแม่บ้านแม่เรือนที่คอยเตรียมอาหาร และปรนนิบัติลูกและสามี หน้าพื้นที่เพิ่มขึ้นมาของผู้หญิงในสังคมชาวนาของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็คือการมีบทบาททำงานในไร่ นา และเป็นแม่ค้าด้วย (เจนนี่เฟอร์, 2529 : 48-49)

ความหมายที่แตกต่างออกไปนี้ ตรงกับลักษณะของผู้หญิงในพื้นที่ศึกษา (กล่าวคือผู้หญิงในชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบทของภาคเหนือ ไม่ได้เป็นแม่บ้านในความหมายเดียวกันกับสังคมชนชั้นกลางตะวันตก) ที่สะท้อนประสบการณ์ตลอดชีวิตการทำงานของตนเองออกมา และย้ำให้เห็นว่าพวกเธอมีสำนึกในคุณค่าของการเป็นผู้ผลิตที่พึ่งพาตนเองมาตลอด อีกทั้งวัฒนธรรมของการสร้างเครือข่ายของเพศหญิงในพื้นที่ศึกษา ยังเป็นปรากฏการณ์ที่ได้แย้งแนวความคิดที่พยายามจัดพื้นที่ทางสังคมของผู้หญิงให้จำกัดอยู่แต่เพียงในบ้าน และไม่มีโอกาสสร้างพันธมิตรทางสังคมร่วมกับผู้ใด ตรงกันข้าม โลกของพวกเธอกว้างขวางและมีพลัง โดยเฉพาะลักษณะของการเป็นคนที่ไม่ขึ้นต่อ (independent) ทางเศรษฐกิจของพวกเธอ

นัยของการให้คำนิยามตนเองของผู้หญิงรับจ้างในระบบรับเหมาช่วงที่ปรากฏออกมาทั้งสามระดับ (แม่บ้าน แม่บ้านและคนทำงาน คนทำงาน) สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามที่จะผลักดันตนเองออกมาในพื้นที่ (space) ของสังคมที่กว้างขึ้น ในที่นี้คือระบบทุนนิยม ซึ่งเป็นการผลักดันตนเองออกมาอย่างประนีประนอมกับบทบาทของเพศหญิงภายใต้อุดมการณ์เหย้าเรือน แนวคิดเกี่ยวกับ “สถานภาพ” ของผู้หญิงที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าจึงปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ในโลกของเพศหญิง มีวัฒนธรรมของการสร้างเครือข่ายเป็นสาระสำคัญของการสร้างพลังอำนาจ และ งานของเพศหญิง (ทั้งในด้านที่เป็นการผลิตและการผลิตซ้ำ) เป็นที่มาของอำนาจและสถานภาพที่ไม่ได้

ด้อยต่ำไปกว่าเพศชาย ปรากฏการณ์นี้สนับสนุนแนวคิดที่กล่าวว่า อำนาจในการจัดการทรัพยากรของครัวเรือนไม่ได้อยู่ในมือของเพศชายเพียงฝ่ายเดียวเสมอไป

งานพัฒนาของรัฐที่ผ่านมาในอดีตได้นำแนวความคิดในการมองผู้หญิงแบบเดียวกับที่มองแม่บ้านในตะวันตกมาใช้ในสังคมไทย ซึ่งให้ความหมายต่อความเป็นผู้หญิงของพวกเธอในความหมายของแม่บ้านตะวันตก จึงมองไม่เห็นความเป็นผู้ผลิตที่มีศักยภาพ ทำให้แนวทางการพัฒนาของรัฐที่ผ่านมาไม่ได้ตอบสนองของความต้องการที่แท้จริงของผู้หญิง และยังส่งผลกระทบถึงการสร้างภาพลักษณ์ที่ผิด ๆ แก่ผู้หญิงให้กลายเป็นเพศที่อ่อนแอ ภาพลักษณ์ที่ถูกสร้างขึ้นนี้กำลังตอกย้ำอยู่ทุกวันให้ผู้หญิงเชื่อว่า พวกเธอเป็นเช่นนั้นจริง ๆ และจากภาพลักษณ์ดังกล่าวก็ถูกนายทุนนำมาใช้เป็นวาทกรรมที่ช่วยให้การเอาเปรียบแรงงานเพศหญิงมีความชอบธรรมมากขึ้น

(6) การปรับตัวของชุมชนชาวนาในภาคเหนือ โดยเฉพาะในเขตกิ่งเมืองกิ่งชนบทในพื้นที่ศึกษาให้ภาพของการปรับตัวของทั้งเพศหญิงและเพศชาย ในลักษณะที่เป็นการต่อสู้ร่วมกันเพื่อดำรงอยู่ในกระแสการเปลี่ยนผ่านของวิถีการผลิต ดังจะเห็นได้จากการปรับบทบาทระหว่างเพศ และเวลาการทำงาน ให้สอดคล้องกับการทำงานที่คาบเกี่ยวกันทั้งภาคเกษตร และนอกภาคเกษตร การลดความเคร่งครัดในบทบาทที่ถูกกำหนดตามเพศ และการนำเครื่องทุนแรงมาช่วยทำงานบ้าน กลายเป็นกลยุทธ์หนึ่งของการปรับตัว ภาพของพ่อบ้านขมิ้นทำอาหารเย็นหลังเลิกงานจากนอกหมู่บ้าน ขณะที่แม่บ้านนั่งเย็บผ้าอย่างรีบเร่ง สามารถพบเห็นได้โดยทั่วไป หรือแม้แต่การนำผ้าจากที่ทำงานมาตัดในตอนกลางคืน ผู้ชายยังรับหน้าที่เป็นผู้ช่วยในงานที่เป็นส่วนของภรรยา ในทางกลับกัน ความเป็นผู้นำในไร่นาของเพศชาย กลับมีเพศหญิงเข้ามาสวมบทบาทแทนอย่างเต็มตัว เท่ากับว่าในบริบทของสังคมที่กำลังเปลี่ยนผ่านวิถีการผลิต ทั้งเพศหญิงและเพศชายต่างก็ถูกผลักออกจากหน้าที่ตามประเพณีที่เคยยึดติดกับบทบาทของแต่ละเพศ การได้กลับของชุมชนที่มีต่อระบบทุนนิยมจึงเป็นการได้กลับของสังคมชาวนาทั้งหมด ซึ่งเป็นคนละภาพกับการต่อสู้กันระหว่างเพศหญิงและเพศชาย

นอกจากนี้การศึกษาของคนรุ่นใหม่ได้ถูกเตรียมการโดยคนรุ่นพ่อแม่ ที่กำลังอยู่ในกำลังแรงงานรับจ้างปัจจุบัน เพื่อการก้าวเข้าสู่ระยะต่อไปของวิถีการผลิตและสภาพสังคมในอนาคต การศึกษาในระบบและการบริโภคที่อิงอยู่กับวิถีชีวิตตามมาตรฐานของคนเมือง จึงกลายมาเป็นบรรทัดฐานสำคัญของการปรับตัวอย่างมั่นคงของคนในชุมชน สำหรับการก้าวเข้าสู่วิถีการผลิตและสังคมที่กำลังเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องอยู่ตลอดเวลา